

דין פיקוח נפש בקיום מצות הצלת נפש מישראל

ה, יט, כִּי־מָתוּ כָּל־הָאֲנָשִׁים הַמְּבַקְשִׁים אֶת־נַפְשָׁם:

עם ישראל נתון בצרה. מידי יום משליכים את ילדיהם אל היאור, רבים בודאי מתים מידי יום ביומו עקב "וְעַבְדוֹם וְעָנּוּ אִתָּם" (בראשית טו, יג). מלבד עצם מצות היציאה ממצרים, קיים דין פיקוח נפש מידי יום ומידי שעה. הקב"ה כבר בחר בגואל ומצוה עליו "לֶךְ שָׁב מִצְרָיִם", כאשר הכוונה "וְהוֹצֵא אֶת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל" (שמות ג, י). וכי יש מצוה גדולה מזו? פיקוח נפש דרבים! והנה מיד אחרי הציווי "לֶךְ" אנו שומעים את נתינת הטעם "כִּי־מָתוּ כָּל־הָאֲנָשִׁים הַמְּבַקְשִׁים אֶת־נַפְשָׁם". והרי דברי תורה נדרשים 'מכלל הן אתה שומע לאו', כלומר, אילו לא "מָתוּ כָּל־הָאֲנָשִׁים הַמְּבַקְשִׁים אֶת־נַפְשָׁם", כלומר אילו היתה סכנה נשקפת למשה עקב ההליכה הזאת, לא היה מצוה אותה ב"לֶךְ". אתמהא, האם אמנם פטור היחיד כשנשקפת לו סכנה, כאשר זוהי הדרך היחידה להציל את כלל ישראל?!

מדברי המשך חכמה מתברר כי אמנם כן, וזה לשונו (שמות ד, יט):

מוכח דאם היו חיים המבקשים את נפשו, לא היה צריך לילך להוציא בני ישראל ממצרים, אף על פי שכל ישראל צריכים אליו, אינו צריך להכניס עצמו בסכנה. ומזה יצא לרבינו (יהודה הנשיא) במשנה (מכות ז, ב) שהגולה לעיר מקלט: אינו יוצא לא לעדות מצוה ולא לעדות ממון ולא לעדות נפשות, ואפילו ישראל צריכים לו, ואפילו שר צבא ישראל כיואב בן צרויה, אינו יוצא משם לעולם, שנאמר (במדבר לה, כה) "אשר נס שמה" שם תהא דירתו, שם תהא מיתתו, שם תהא קבורתו (עכ"ל המשנה).

ולא רק בחיבורו על התורה, אלא רבינו התייחס לסוגיא גם בספרו אור שמח על הרמב"ם (הלכות רוצח פרק ו הלכה ח) שם הרמב"ם פוסק הלכה כהמשנה, ומוסיף: ואם יצא, התיר עצמו למיתה, כמו שביארנו (פרק ה הלכה י) עכ"ל הרמב"ם. ומבאר רבינו:

הוסיף רבינו (הרמב"ם) טעם למה אינו יוצא, הלא פיקוח נפש דוחה כל מצוה שבתורה, ומכל שכן פיקוח נפש דכל ישראל,

ואסתר תוכיח [שהסתכנה אפילו באיסורי עריות משום פיקוח נפש הכלל
 ישראל]. ולמה אם כן לא תדחה סכנת נפשות של עם ישראל את
 דין "אשר נס שמה", או "וישב שם עד עולם", ויצוה את גואל
 הדם שלא לפגוע בו?! [ומשיב רבינו באור שמח] רק כנגד הטבע אין
 לנו להוסיף אחרי מצוות יוצר הטבע חוקר כליות ולב, הוא אמר
 כי אם יחם לב הגואל להרגו, אין לו (דין) מות, אין יכולים (אפוא)
 בית דין להמיתו. וכיון שהותר דמו לגואל הדם, אין לו להכניס
 עצמו בספק סכנת נפשות עבור הצלת חבירו מסכנה ודאית, כן
 נראה, עכ"ל אור שמח.

מוסיף רבינו 'משך חכמה' ראייה לחזק את היסוד שאין מסתכנים כדי להציל
 את הזולת, ממכילתא (יתרו, פרשה א): רבי יוסף אומר, חס ושלום לאותו צדיק
 (משה רבינו) שנתרשל במילה שעה אחת, אלא דרש משה קל וחומר: ימול
 ויצא הרי סכנת נפשות [לתינוק], עכ"ל המכילתא.

פירוש, מה להצלת רבים [של כל עם ישראל ממצרים] אמר לו השם
 יתברך "כִּי־מָתוּ כָּל־הָאֲנָשִׁים הַמְּבַקְשִׁים אֶת־נַפְשִׁי", ואינו מחוייב
 להכניס עצמו בסכנה, כל שכן מילה שהוא על התינוק לבד [לעומת
 הצלת כלל ישראל] שאינו דוחה סכנת נפשות [של אחד מבני ישראל
 במקרה דנן התינוק עצמו, לכן לא נחשב שהתרשל בזה משה] (עכ"ל רבינו
 ב"משך חכמה" לפסוקנו).

גם שמואל הנביא למד (ממשה רבינו) שאין לסכן את עצמו אפילו כדי ליסד
 את מלכות בית דוד! כך שבמענה לציווי ה' (שמואל-א טז, א) "מֵלֶאךָ קָרְנָךָ
 שָׁמֶן וְלֶךָ אֲשַׁלְּחֶךָ אֶל־יְשִׁי בֵּית־הַלְחָמִי כִּי־רָאִיתִי בְּכַנְיֹו לִי מֶלֶךְ", השיב שמואל
 (שם שם ב) "וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל, אֵיךָ אֵלֶיךָ וְשָׁמַע שְׂאוּל וַהֲרַגְנִי". והנה הקב"ה קיבל
 דבריו והשיב לו (שם שם) "עֲגֹלַת בָּקָר תִּקַּח בְּיָדְךָ וְאַמְרָתָ לְזִבְחֵהָ בְּאֵתִי".
 הרי שאין אומרים לאדם סכן עצמך בשביל שיזכה חברך.

(אמנם יצויין פירושו המיוחד של הרד"ק על "אֵיךָ אֵלֶיךָ" וכו'. לדעתו, אין
 הכוונה שאינו מוכן או רשאי ללכת, אלא היה לו לבקש תחבולה "אֵיךָ אֵלֶיךָ",
 וזו היתה שאלתו... והראה לו שאין ראוי לאדם ללכת במקום סכנה ולסמוך על
 הנס, משום שנאמר (דברים ו, טז) "לֹא תִּנְסוּ אֶת־ה' אֱלֹהֵיכֶם". ועיין עוד בזה
 בהרחבה ברד"ק לירמיהו טז, ב).

נמצאנו למדים ממשה ומשואל, שאל לו לאדם לסכן את עצמו אפילו לטובת כלל ישראל, ואפילו במקרה של פיקוח נפש של רבים. כלומר, 'אין סומכים על הנס' קובע אפילו כאשר הציווי בא מאת הקב"ה עצמו! לשאלה זאת התיחס בהרחבה הגאון הנצי"ב בהקדמת 'העמק שאלה' שנקרא 'קדמת העמק', לשאלות דרב אחאי גאון (עמודים 24-26 מהדורת מוסד הרב קוק) על פי פירוש הרמב"ן בפרשת אחרי מות כאשר הוא מבאר את סוגית 'אין סומכים על הנס', וזה תורף דבריו:

יש דרגות שונות, החל בעושה מצוות שלא לשמן, עד לשיא של שלוש האבות ומשה רבינו שהיו דבקים תמיד בקב"ה, אף בזמן שעסקו בפעולות רגילות של חיי יום יום. כלומר, יש הקבלה ישירה בין מידת דביקותו של האדם בכורא ובין מידת השגחתו עליו, החל בדרגה העליונה של השגחה פרטית בכל מעשיו, האבות ומשה (ראה בזה בחומש בראשית פרשת לך לך בסוגית ירידת אברהם מצרימה), וכלה באדם שבדרגת 'נמשל כבהמות נדמו'. בלשון הנצי"ב: דהלל הזקן "מידה אחרת היתה בידו שכל מעשיו היו לשם שמים", שלא הרגיש באכילה ורחיצה אלא כמו שמניח תפילין וכדומה, וכן למדנו מהרמב"ן ש'השגחת המקום יתברך על (אדם מ) ישראל היא לפי תכונת עבודתו'.

ומוסיף הנצי"ב ומבאר, וזה לשונו:

מי שעומד בהר ה' ועומד במקום קדשו, ונעלו השיל מעל רגליו, והסיר מחצלות טבע הגוף — אין דבר עומד לפניו, ונעשה הכל במישור ורשאי לעשות המצוה בכל אופן' [כלומר, אפילו אם יש בזה משום סכנה, כאשר בהשגחתו יתברך לא יאונה לו כל רע] 'אבל ודאי לא כל אדם זוכה לכך, ומכל שכן אם בא לשאול הדין, אסור להורות לו זה הדרך שהרי לא עמדנו על לבו, עכ"ל הנצי"ב.

לאור יסוד איתן זה מובן הדין ודברים בין הקב"ה "לְךָ אֶשְׁלַח אֶל-יְשִׁי", ובין שמואל "וְשָׁמַע שְׁאוֹל וַהֲרַגְנִי", ומענה ה' "עֲגַלְתָּ בְּקֶרֶתְךָ בְּיַדְךָ". וכך מבאר הנצי"ב:

'דבאמת כבר הגיע שמואל הנביא למידה גבוהה' [מ"ש וְאֶהְרֶן בְּכִהְנִי וְשָׁמוּאֵל בְּקֶרְאֵי שְׁמוֹ"], רק [=פרט ל] באותו ענין שהיה מתעצב

על מלכות שאול. לכן, הקדים הקב"ה לומר (שמואל שם שם)
 "עַד-מָתִי אֶתָּה מִתְאַבֵּל אֶל-שְׂאוּל", עכ"ל הנצי"ב.

כלומר, אבילות מציינת העדר שמחה, ובהעדר שמחה נ"עבדו את-ה' בְּשִׂמְחָה",
 "פַּחַח אֲשֶׁר לֹא-עֲבַדְתָּ אֶת-ה' אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה" [אין דביקות מוחלטת עם ה'. לכן ביקש
 ה' משמואל שיסיר מלבו את העצבון על מלכות שאול, כך שיחזור לדרגתו
 הגבוהה שכולו לה', ואז אפשר לסמוך על הנס, שאצלו הוא טבע, ולכן אוכל
 אז לצוות עליך "לֵךְ אֶשְׁלַחְךָ". אולם שמואל ידע שעדיין עצב הוא עקב מלכות
 שאול, לכן קבע כי "וְשָׁמַע שְׂאוּל וַהֲרַגְנִי", ובלשון הנצי"ב 'לא היה יכול לקיים
 מצוה מסוכנת כזו, אם לא על ידי מי שיודע בעצמו שהוא אך לה', עכ"ל.

רק אדם שהגיע לדרגה של ביטול עצמי מוחלט, שאין לו בעולמו אלא רצון
 ה' בלבד, (ומי יכול להעיד על עצמו כן), הוא רשאי להסתכן.
 'היוצא מזה, דאפילו במעשה המצוה לשמה, לא לטובת עצמו
 בעולם הזה או בקיווי שכר עולם הבא, מכל מקום עודנו רחוק
 ממה שהיה ראוי למדה של הפקרות לשכוח את עצמו, ומשום הכי
 אסור לסכן את עצמו אם לא שהגיע ודאי לידי כך, והוא הקדוש
 והמובדל מטבע אנושי, עכ"ל הנצי"ב.

לכן כאשר שמואל טען "וְשָׁמַע שְׂאוּל וַהֲרַגְנִי", למעשה העיד על עצמו לפני
 קב"ה שלא יצא לגמרי מאבלו על שאול, וממילא אינו במצב של התדבקות
 מוחלטת עם ה', ואינו יכול להסתכן, כי 'אין סומכין על הנס', לכן הקב"ה קיבל
 טענתו וצוה עליו "עֲגֹלַת בָּקָר תִּקַּח".

עתה נשוב לבאר מדוע שליחות משה רבינו אפשרית רק משום ש"מתו
 כָּל-הָאֲנָשִׁים הַמְּבַקְשִׁים אֶת-נַפְשָׁךְ". כי על פי דרכם של חז"ל (שמות רבה ג,
 א) שלפני מתן תורה עוד לא הגיע משה לדרגת "פְּנִים אֶל-פְּנִים" (שמות לג,
 יא), ואולי אפילו לדרגת "פְּנִים בְּפְנִים" (דברים ה, ד), דהיינו מקבל נבואה
 כאשר הוא משתמש בחושיו. החשיב עצמו עדיין בדרגת 'אין סומכין על הנס',
 לכן "לֵךְ שָׁב... כִּי-מָתוּ".

מהדין של "כִּי-מָתוּ כָּל-הָאֲנָשִׁים", נמצאנו למדים: אם האדם יודע להתפשט
 מגשמיותו, להיות כולו דבק בה', כאשר כוונתו אך ורק לשמים, ואין בלבו

אפילו קרובי משפחתו הקרובים ביותר אליו, אצל אדם כזה נס ההצלה הוא הטבע שלו ועליו הוא רשאי לסמוך.